

nalen i samband med flytten använder, vilka handlingar och scenarion som anses möjliga eller omöjliga, och åskådliggör relationen mellan individuell identitet och ideologiska föreställningar av geografisk plats. Textens DT-inriktning kommer från Glynos och Howarth (2007) och bygger på Laclau och Mouffe (1985) och deras koncept politiska och sociala logiker. Sociala logiker kan förstås som sociala regler som styr människors handlingar, medan politiska logiker fokuserar på hur dessa handlingar utmanas och/eller transformeras. Glynos och Howarth adderar en tredje dimension, "fantasmatic logics", för att kunna granska varför individer föredrar vissa handlingar eller praktiker framför andra, och hur sociala och politiska logiker "griper tag" i individen. Med stöd av Ahmed kan författaren visa hur de emotioner som griper tag i individen är positionerade i sociala system av maktrelationer och hierarkier.

Ytterligare två bidrag sticker ut, Mathias Sylwans och Stephanie Faye Hendricks. Båda författarna arbetar förvisso med diskursanalys, men varken med DT eller CDA. Sylwan tillämpar Michel Foucaults diskursteori, i synnerhet boken *The Order of Discourse* (1993), och fokuserar främst på det som Foucault kallar "systems of exclusion". Exkludering innebär ett särskiljande och en normalisering av vilka fenomen, individer, grupper, idéer, perspektiv etc. som är uteslutna respektive inkluderade i en diskurs. Detta koncept är sålunda Sylwans utgångspunkt för att studera det empiriska materialet som består av nyhetsreportage kring pappaledighet i svensk television mellan 1981 och 2005. Stor vikt läggs därför vid journalism som diskursiv handling liksom nyhetsprogrammets muntliga och visuella praktiker.

Faye Hendricks perspektiv är medierad diskursanalys (Mediated Discourse Analysis, MDA). MDA betonar sociala praktiker och medierade handlingar, vilket innebär mindre fokus på hur diskurser konstrueras i tal och text och mer på hur de utformas och utförs i handling. Medierad handling innefattar spänningen mellan individens målsättning med handlingen och situationens, i vilken handlingen utförs, sociala ramar. Faye Hendrick diskuterar hur identitet konstrueras genom sådana medierade handlingar utifrån exemplet med bloggverksamhet under pseudonym. På nätet skapas och förhandlas fram en identitet som bloggare, där pseudonymens anonymitet ökar förhandlingsutrymmet.

Antologier riskerar alltid att bli spretiga och kan vara hjälpta av att avslutas med ett sammanfattande kapitel, vilket även är fallet här. Om syftet dessutom var att diskutera utbytet mellan de två teoretiska traditionerna

DT och CDA, kunde artiklarnas ordning ha använts på ett uttalat sätt. Bidragen kunde ha ställts mot varandra och tydliggjort skillnader och likheter, istället för att som nu ordnas efter det empiriska undersökningsfältet. Inte heller de två kapitel som har andra diskursanalytiska infallsvinklar än DT och CDA används för att belysa och framhäva antologins huvudsakliga inriktning, vilket är synd.

Antologin säger sig vilja ge en skandinavisk, främst svensk, översikt av vilken forskning som pågår inom fältet för diskursanalys. Som läsare känner jag mig dock inte övertygad om att jag har fått en sådan översikt då nio eller tio av de tolv författarna har sin tillhörighet, åtminstone delvis, vid samma universitet (Umeå). Snarare har jag fått några exempel på olika slags diskursanalytisk forskning som pågår i Sverige. Att visa på olika diskursteoriernas tillämpbarhet är emellertid det syfte som uppfylls mest och bäst, och jag ser boken som en god vägvisare för hur man kan gå tillväga vid användandet av dessa teoretiska traditioner.

Åsa Alftberg, Lund

Eva Österberg: *Tystnader och tider. Samtal med historien*. Atlantis, Stockholm 2011. 311 s. ISBN 978-91-7353-435-2.

En av Sveriges mest produktiva historieforskare, Eva Österberg, har intresserat sig för tystnaden och dess olika betydelser och funktioner. Rättare sagt har hon studerat de situationer i vilka tystnad rekommenderas, uttrycks eller blir ett tvång.

Författaren konstaterar att detta kulturella fenomen bland forskarna egentligen inte rönt något större intresse som huvudtema, men att det förekommer i väldigt många sammanhang där andra kulturella uttryck studeras. Hon har sålunda läst in sig på många områden både inom historieämnet och samhällsvetenskapen, t.o.m. i viss mån inom etnologin, för att vaska fram vad dessa kolleger haft att säga. I viss utsträckning bygger hon också på sina egna tidigare undersökningar av det svenska samhället genom tiderna. Vi kan alltså konstatera att Österberg inte i egentlig mening bedriver grundforskning, utan snarare har sammanfört mycket vetande ur disparata verk till en helhet. Bibliografin är mycket omfattande.

Boken måste ses mot bakgrunden av Walter Ongs studier om relationerna mellan den skriftliga och den muntliga kulturen. Österberg driver en tes om att tystna-

den i en muntligt baserad omgivning är av en helt annan karaktär än i ett skriftsamhälle. Boken inleds med tre exempel där tystnaden spelar en central roll, nämligen klostret, fängelset och den dövstumma världen. Därefter upplyser hon sin läsare om att hon vill ”identifiera tysta platser och personer under olika perioder”, ”diskutera inställningen till tysta människor, rum och platser under olika perioder”, ”försöka tolka tiggande eller tystnader” av olika slag och ”förstå den betydelse som tillmätts förmågan att tala” eller behovet av att tala (s. 43). Det är sålunda många olika perspektiv som ska behandlas i boken och man ger sig med spänning in på företaget att läsa vidare. Det är lätt att fångas av texten, så läsningen är inte mödosam trots de många olika infallsvinklarna.

Tystnad hittar Eva Österberg av alla de slag. I antiken spelade den en roll såväl i folkloren som i den etablerade litteraturen. Idag omges vi av ett ständigt brus och söker tystnad. I de medeltida klostren gällde det att vara tyst så att Guds röst kunde nå fram, men det kunde också hända att Gud teg så att människan kände sig övergiven. Pauser var viktiga stilmedel i retoriken – och är så än idag. Pauser spelar en stor roll i musiken, de ger den struktur och mening. Döden och sedvänjor i samband med dödsfall och begravning behandlas med tystnad av vördnad eller rädsla som utgångspunkt och samtidigt belyses kyrkan och kyrkogården som platser där ljudlighet och tystnad växlat genom tiderna och beroende på situationen. Österberg menar att tystnaden kan uttrycka hopplöshet, hjälplöshet, vördnad eller ödmjukhet.

Författaren anser att tystnad också uttrycks i förtigande, vilket gör att hon kommer in på censur, undanhållande av fakta i exempelvis vittnesmål om lönskaläge eller oäkta havandeskap, eller andra vilseföranden, såsom när kvinnor lurades att de var män då de klädde ut sig som sådana. Homosexualiteten som ett förtiget samhällsfenomen i historievetenskapen får en omfattande behandling. Detta slag av tystnad leder till osäkerhet i ett samhälle, anser Österberg.

Rätttegångsprotokoll är förstås en stor del av de källor Österberg använt, i synnerhet när det gäller äldre tid. Vidare har hon använt etikettböcker för att få veta att en lämplig mängd prat är god konversation medan för mycket och för litet skämmer allt umgänge. Det är illa att skvallra, men det kan vara till nytta att lyssna. Hänsyn är allt sällskapslivs huvudbudskap, därför blir tystnaden också ett respektens, vördnadens och försiktighetens redskap. Skönlitteraturen anser hon också vara en god källa för kunskap om tystnad. Blyghet med tystnad som följd måste bekämpas, även om en viss blygsamhet är

smickrande. Jane Austens kvinnogestalter och Selma Lagerlöf står som exempel på blygsamhet och blyghet.

Ett annat stort område som behandlas i boken är alla institutioner där folk har spärrats in mer eller mindre av egen fri vilja. Kloster, fängelser, barnhem, uppfostringsanstalter, sinnessjukhus, kliniker och skolor är exempel på rum där tystnaden är påtaglig antingen som en meditationsmetod, en metod för straff och lydriad, eller som uppfostringsmetod. Klokt skriver Österberg att tystnaden än idag är något som barn måste lära sig respektera och hantera. Detta börjar senast på dagis med dagisfrökens rätt att göra sig hörd och respekten för vilan mitt på dagen då andra barn inte får störas. I detta sammanhang är det värt att nämna den genomgång av material som görs gällande dövstumsvården i Sverige och hur ordet dövstum med tiden ersatts med olika korrigeringar och eufemistiska begrepp. Intressant är att författaren ser att tystnaden i detta sammanhang tjänar syftet att förena alla dem som saknar förmågan att tala genom de tidskrifter som ges ut och sprids.

Politiken är ytterligare ett område där tystnaden spelar en roll. Censuren sätter munkavle på invånarna i ett land, diktaturer skrämmar till tystnad, då folk visserligen ser vad ont som sker men ingenting säger. Inom diplomatin var och är det fortfarande viktigt att veta vad man säger, om man alls ska säga någonting. Tystnaden är en strategi. Tystnaden är också en strategi bland historiker som är mer eller mindre beroende av vad som anses vara god historievetenskap när de skriver sina vetenskapliga verk. Somliga saker talar man helt enkelt inte om, somliga saker är en skamfläck som måste förtigas genom historien. Detta gäller förresten alla vetenskapsgrenar, åtminstone inom kulturvetenskaperna: somt är det *comme il faut* att skriva om, annat gör man sig bäst i att inte behandla alls för att inte förlora i prestige.

Tystnaden kan således ha många olika funktioner. Genomgående försöker Österberg belysa tystnader ur olika synvinklar genom tiderna och när för det allra mesta fram till vår egen samtid. Då blir det intressant att fundera över hur vår tid med allt buller, allt offentliggjort privatliv men också med sträng personskyddslag och strängt intimitetsskydd kan fungera tillfredsställande. Å ena sidan ska allt vara transparent, å den andra får inga namn nämnas, inga jämförelser mellan olika individers kvaliteter offentliggöras. Å ena sidan ska man meddela polisen om man ser något misstänkt i kvarteret, å andra sidan får ingenting sägas om varför en människa inte är anträffbar på sin arbetsplats. Resonemang kring frågor av denna typ kunde med fördel föras lite oftare. Vad

är angiveri och vad är allmänt medmänskligt intresse?

Österberg försöker slutligen sammanfatta sina rön i en tabell över olika slag av tystnader och olika slag av rum eller situationer där de finns. Tjugosex olika typer av tystnad har hon hittat i materialet och situationerna där de förekommer är naturligtvis långt flera. Jag drar slutsatsen att Eva Österberg skrivit en bok om ett av våra vanligaste kulturfenomen som har många betydelser och funktioner, ett av alla dessa vardagliga fenomen som vi tror är mer eller mindre självklara och som vi för det mesta förstår meningen hos utan problem – tills en forskare lyckligtvis slår klorna i det och visar hur fel vi haft. Tystnaden är inte självklar eller enkel att tolka.

Ulrika Wolf-Knuts, Åbo

Naturen, kuren och samhället. Vård på sanatorier och kurorter ca 1870–2010. Motzi Eklöf (red.). Carlsson Bokförlag, Stockholm 2011. 302 s., ill. ISBN 978-91-7331-4213.

Naturen, kuren och samhället är hållpunkter som binder samman hälso- och sjukvård som helhet och mångsidighet. Var finns då kulturen som drivkraft? Redaktören Motzi Eklöf poängterar i inledningen hur arkitektur och närmiljö ingår och anpassas till vårdande och behandlande funktioner. Kurortskulturen som nav i beteende och förnimmelser får ett särskilt kapitel i antologin. Författarna till samtliga kapitel är historiker som behandlat vårdformer och miljöer under den långa tidsperioden i relation till sociala strukturer, tankemönster och livsformer.

Första kapitlet inleds av Svenbjörn Kilander med en redogörelse för farsoter som vid slutet av 1800-talet beskrevs som följder av den framryckande industrialismen. Tuberkulos spreds i osunda och trånga stadsmiljöer och en ”ny” sjukdom, neurasteni, yttrade sig som psykisk utmattnings- och nervsvaghet till följd av tidens hektiska krav. Med rubriken ”Luftburen hälsa” hänvisar Kilander till Jämtland som tillflyktsort med stärkande fjällluft och hälsosamma bygder. Mörsil växte fram som kurort i den fjällnära regionen och sanatoriesamhället sträckte sig ut över omgivningen.

I södra Sverige blev Ryds brunn en kurort med frisk barrskogsnatur och insjöläge. Badläkare genomförde behandlingsmetoder med brunnsdrickning och badkurer efter kontinentala mönster. Kurortskulturen växte fram under åren 1892–1944.

I Ryds brunn och andra kurorter ingick kneippkultu-

ren, en samling idéer ordnade i Sebastian Kneipps skrift *Meine Wasserkultur*. Elisabeth Mansén, som tidigare analyserat den svenska kurortskulturen 1680–1880, har här beskrivit kontakter mellan kroppen och vattnet i olika badkulturer, i syfte att låta naturen återställa hälsan genom beröring och förnimmelser. Barfotavandringar i daggfuktigt gräs är ett härdningsmedel som lyfts fram i kneippkulturen. Med tydliga rubriker ger Mansén en översikt över de behandlingsformer den självlärd Kneipp fört in i kurortslivet. Civilisationskritik är genomgripande i hans uppfattning av kursamhället.

Mösseberg i Västergötland hörde i slutet av 1800-talet till de mest besökta vattenkuranstalterna. Eva Vikström som beskrivit platsen, naturen och byggnaderna, framhåller den fysiska miljöns betydelse i vården och för rekreationen. 1902–07 uppfördes Vintersanatoriet efter mönster från samtida europeiska hotellanläggningar. Sociala hierarkier uttrycktes i boende och badande, noterar hon. Vikström betonar också ett kristet inslag i omsorgen om de mindre bemedlade. I slutet av 1900-talet drevs Mösseberg av vårdare med kristen värdegrund. 2006 försålades kurorten till pingströrelsen.

Anna-Karin Frih skriver om sjukliga och svaga flickor och kvinnor som sökte behandling vid Loka brunn och Porla brunn för sjukdomsbesvär som trötthet, dåliga blodvärden och aptitlöshet, enligt diagnosen tecken på kloros, kultursjukdomen i tiden. Ordinationen var vattenbehandling genom brunnsdrickning och bad. Frih ger en intressant bild av sammanhang mellan medicinskt genomförda kurer och brunnskulturens sociala betydelse.

Tuberkulosens utbredning hörde till de svåra problemen i början av 1900-talet. Vid sekelskiftet bildades filantropiska föreningar med syften att hindra sjukdomens spridning. Johan Almer, stadsläkare i Varberg, började behandling av skrofulos (ben-, led- och körteltuberkulos) vid Apelviksgården söder om staden. 1904 bildades Föreningen för kustvård åt skrofulösa barn. Kustsanatoriet Apelviken gav en specialiserad behandling för att förebygga vanförhet. Sjuka kom från hela landet.

Den vetenskapliga filantropin inriktades på vård av barn som växt upp under fattiga omständigheter och samtidigt på verksamhetens nytta. Grundpelaren i vården var att barnen skulle bli friska med hjälp av bad- och solterapi, närande kost och utomhusaktiviteter. Författaren till artikeln, Staffan Förhammar, redogör för de krav som måste ställas på samhällets ekonomiska insatser.

Bokens avslutande kapitel har rubriken ”Plikten till ett glatt sinnelag”. Vi möter här sjundedagsadventisternas hälsoinriktning förverkligad vid Hultafors